

Kodėl pasaulio istorija panaši į svogūną?

Šioje knygoje siekiama trumpai papasakoti visų mūsų pastarųjų 13 000 metų istoriją. Imtis jos mane paskatino klausimas: kodėl žemynų istorija klostėsi skirtingai? Jei šis klausimas jus iškart privertė šiurptelėti, nes pamanėte, kad šis veikalas rasistinis, taip nebus: kaip pamatysite, atsakymai į šį klausimą apskritai nesusiję su žmonių rasių skirtumais. Šioje knygoje svarbiausia rasti galutinius paaiškinimus, o istorinių priešasčių grandinėje atsekti kiek įmanoma tolimesnę praeitį.

Daugumoje knygų, kuriose siekiama papasakoti pasaulio istoriją, dėmesys sutelkiamas į raštingų Eurazijos ir Šiaurės Afrikos visuomenių istoriją. Čiabuvių visuomenės, gyvenusios kituose pasaulio regionuose – Užsachario Afrikoje, Šiaurės ir Pietų Amerikoje, Pietryčių Azijos nežemyninėje dalyje, Australijoje, Naujojoje Gvinėjoje, Ramiojo vandenyno salose, – teaptariamoms trumpai, o ir kalbama daugiausia apie tai, kas joms atsitiko labai vėlyvu jų istorijos laikotarpiu, kai jau buvo atrastos ir pavergtos vakarų europiečių. Net kalbant apie Euraziją, vakarinės šio žemyno dalies istorijai skiriama daug daugiau vietos nei Kinijos, Indijos, Japonijos, Pietryčių Azijos atogrąžų ir kitoms visuomenėms, gyvenusioms Eurazijos rytuose. Istorija iki tada, kai maždaug 3000 m. pr. Kr. atsirado raštas, taip pat aptariama trumpai, nors ji sudaro 99,9 proc. žmonių giminės istorijos, trunkančios penkis milijonus metų.

Tokie siauri pasaulio istorijos variantai pasižymi trimis trūkumais. Pirma, šiandien vis daugiau žmonių domisi ne tik vakarinės Eurazijos dalies visuomenėmis, bet ir kitomis, ir tai visai suprantama. Šiaip ar taip, tos „kitos“ visuomenės sudaro didumą pasaulio gyventojų ir akivaizdžią daugumą pasaulio etninių, kultūrinių ir kalbinių grupių. Kai kurios iš jų jau tapo vienomis galingiausių pasaulio ekonominių sistemų ir

politinių jėgų, o kitos tokios darosi.

Antra, net ir žmonės, konkrečiai besidomintys, kaip formavosi šiuolaikinis pasaulis, to gerai nesupras iš istorijos, kurioje apsiribojama vien įvykiais po rašto atsiradimo. Nėra taip, kad iki 3000 m. pr. Kr. visų žemynų visuomenės buvo panašios, o tada vakarinės Eurazijos dalies visuomenės staiga sukūrė raštą ir pirmą kartą pradėjo pirmauti kitais atžvilgiais. Jau 3000 m. pr. Kr. Eurazijoje ir Šiaurės Afrikoje buvo visuomenių, kurių žmonės turėjo ne tik rašto užuomazgas, bet ir centralizuotą valstybės valdžią, miestus, plačiai naudojami metaliniais įrankiais ir ginklais, taip pat prijaukintais gyvūnais – tiek transporto reikmėms, tiek kaip traukiamąja jėga ir mechaninės energijos šaltiniu, – o maisto produktais apsirūpindavo dirbdami žemę ir augindami naminius gyvulius. Kituose žemynuose tuo metu viso to visai nebuvo arba buvo tik kai kuriuose regionuose; dalis šių naujovių, nors ne visos, vėliau šen bei ten atsirado čiabuvių gyvenamose Amerikų teritorijose ir Užsachario Afrikoje, tačiau tik per kitus penkis tūkstantmečius. O aborigenų laikais Australijoje jų visai neatsirado. Jau vien tai mums turėtų būti įspėjamasis ženklas, kad ištakos, paaiškinančios, kodėl Eurazijos vakarinis regionas šiuolaikiniame pasaulyje vyrauja, glūdi neraštingoje praeityje, tolimesnėje nei 3000 m. pr. Kr. (Sakydamas, kad šis regionas vyrauja, turiu omenyje, kad dabar vyrauja ir šio regiono visuomenės, ir tos, kurios iš jų atsirado kituose žemynuose.)

Trečia, istorijoje, kurioje dėmesys sutelkiamas į Eurazijos vakarų visuomenes, visiškai aplenkiamas visai suprantamas svarbus klausimas: kodėl būtent tos visuomenės įgavo neproporcingai didelę galią ir tapo tokios pažangios? Atsakant į šį klausimą įprasta nurodyti tiesiogiai veikusias jėgas, tokias kaip kapitalizmo iškilimas, merkantilizmas, moksliniai tyrimai, technologijos ir pavojingi mikrobai, kurie pražudė kitų žemynų tautas, kai jos susidūrė su Eurazijos vakariečiais. Tačiau kodėl visi šie užkariavimą lėmę veiksniai atsirado Eurazijos vakaruose, o kitur jų buvo mažiau arba visai nebuvo?

Visi šie dėmenys tėra tiesioginiai veiksniai, o ne galutiniai paaiškinimai. Kodėl kapitalizmas nesuklestėjo Meksikos čiabuvių visuomenėje, merkantilizmas – Užsachario Afrikoje, moksliniai tyrimai – Kinijoje, o pažangios technologijos – Šiaurės Amerikos čiabuvių visuomenėje? Kodėl Australijos aborigenų visuomenėje neatsirado pavojingų mikrobu? Jei atsakant nurodomi išskirtiniai kultūriniai veiksniai, – pavyzdžiui, mokslinius tyrimus Kinijoje esą slopino konfucianizmas, o Eurazijos vakaruose skatino graikų ar žydų ir krikščionių tradicijos, – vadinasi, ir toliau nepaisoma galutinių paaiškinimų reikmės: kodėl tokios tradicijos kaip konfucianizmas

ir žydų bei krikščionių etika nesusiformavo, atitinkamai, Eurazijos vakaruose ir Kinijoje? Be to, nepaisoma fakto, kad Konfucijumi sekanti Kinija iki maždaug 1400 m. po Kr. buvo technologiškai pažangesnė už Eurazijos vakarus.

Sutelkiant dėmesį į Eurazijos vakarų visuomenes, neįmanoma suprasti net ir jų pačių. Įdomūs klausimai yra susiję su jų ir kitų visuomenių skirtumais. Norėdami į juos atsakyti, turime suprasti ir visas tas kitas visuomenes, kad į šias būtų galima pažvelgti platesniame kontekste.

Kai kuriems skaitytojams gali atrodyti, kad aš leidžiuosi į priešingą kraštutinumą nei tradicinės istorijos autoriai, nes sutelkęs dėmesį į kitus pasaulio regionus per mažai vietos skiriu vakarinei Eurazijos daliai. Jiems atsakyčiau, kad kai kurių kitų pasaulio regionų pavyzdžiai labai pamokomi, nes ten gyveno labai daug visuomenių, be to, ten geografiškai nedidelėse teritorijose jų įvairovė buvo didelė. Kitiems skaitytojams gali dingtelėti, kad teisingas buvo vienas šios knygos recenzentas. Jis su šiek tiek kritiška ironija parašė, kad aš, regis, į pasaulio istoriją žiūriu kaip į svogūną, kuriame šiuolaikinis pasaulis tėra lukštas ir kurio sluoksnius siekiant suprasti istoriją reikia nulupti. Taip, pasaulio istorija tikrai yra toks svogūnas! Tačiau lupti jo sluoksnius yra nuostabu, nors ir nelengva, o dar – tai be galo svarbu mums šiandien, kai siekiame suprasti savo praeities pamokas ateičiai.

J. D.